

آداب

بابک / خراسان رضوی

زهره کهندل

عکس‌ها: آر مین صمیمی

• بی‌رد شده‌اند

برای اینکه پیله‌ها پروانه نشوند، کرم داخل پیله را در حرارت بالا می‌کشند یا پیله‌های تازه را به سرعت می‌ریسند. مردم منطقه تربت حیدریه در فصل بهار، جعبه‌های تخم کرم ابریشم را از اداره نوغان این شهرستان به قیمت‌های پایین می‌خرند و هر کسی توی اتاقی، طویله‌ای، آغلی یا انباری، تخم‌ها را نگهداری می‌کند تا کرم شوند و پیله بچینند. فاطمه خانم توضیح می‌دهد: جای کرم‌ها باید گرم باشد و خوراکشان هم کم نیست. معمولاً در طول مدت مراقبتشان، چهار بار خواب دارند که خوابشان بستگی به آذوقه‌شان دارد، هر دو ساعت یک بار باید برگ توت بخورند. مردها طلوع و غروب می‌روند پی برگ چینی تا برگ توت‌های تازه بچینند.

کرم‌ها گاهی تا ۱۰ بار در روز غذا می‌خورند و بار سیر کردن شکم این موجودات ریز بر دوش زنان است که مادری را بلندند. معمولاً دو تا سه هفته زمان می‌برد تا کرم‌های ابریشم دور خودشان پیله بچینند اما به وقت پیله چیدن، اتفاق جالبی رخ می‌دهد. خانم رزمگاه می‌گوید: «وقتی قرار است پیله بچینند، به سمت آسمان قد بلند می‌کنند، مثل آدمی که می‌خواهد دعا کند، خودشان را بالا می‌کشند و محلی‌ها باور دارند که کرم‌ها پیش از پیله شدن، با خدایشان راز و نیاز می‌کنند و می‌گویند: یا چچینم، یا بمیزم، یا بپزم».

می‌گویم: «چرا بپزند؟» می‌گوید: «یعنی اگر کرم ابریشم تبدیل به پیله نشد یا نمرد، چنان گم شود که ردی ازش یافت نشود. گاهی که پیله‌ها کمتر از تعداد کرم‌هاست می‌گویند کرم‌ها پریده‌اند و بی‌رد شده‌اند».

• طلای سبز

آن‌ها که پرخورتر هستند، زودتر پیله می‌کنند و آن‌ها که دیرتر از تخم بیرون می‌آیند رشد ضعیف‌تری دارند اما با فاصله چهار تا پنج روز از هم بیشتر کرم‌ها دور خودشان پیله می‌چینند.

گرم حرف زدن با فاطمه خانم هستیم که یک بچه موش از لای درز آجرهای سقف، پرت می‌شود کف انباری. فاطمه خانم با دمپایی می‌دود پی‌اش و تا دمار از روزگارش درنیاید، ره‌ایش نمی‌کند. می‌گوید: «کرم را می‌خورند و آفت به جانمان می‌اندازند. مورچه‌ها هم آفت کرم ابریشم‌اند. پیش از اینکه تخم‌ها را توی اتاق بگذاریم، کنار دیوارها آهک می‌پاشیم تا راه مورچه‌ها بسته شود و گرنه می‌آیند و لابه‌لای سب و سینی‌های کرم ابریشم لانه می‌کنند».

ما حرف می‌زنیم و کرم‌ها بی‌وقفه می‌خورند و می‌خوابند تا رشد کنند. بعضی‌هایشان که تکان نمی‌خورند، خواب هستند. خواب کرم‌ها هم تقریباً طولانی مدت است. سه روز دائماً غذا می‌خورند و یک روز کامل می‌خوابند. ممکن است همان ابتدای کار، برخی تخم‌ها به مرحله کرم شدن نرسند و بمیرند اما آن‌ها

که کرم می‌شوند، اگر آذوقه مرتب بهشان برسد تا مرحله پیله چیدن پیش می‌روند. توی روستا، آن‌ها که درخت توت دارند در فصل بهار برای نوغان‌داری اقدام می‌کنند، آن قدری که برگ توت در این فصل برایشان ارزش پیدا می‌کند، میوه مرواریدی درخت اهمیت نمی‌یابد.

فاطمه خانم می‌گوید: «وقتی کرم‌ها پیله می‌چینند در کمتر از یک هفته باید بروند توی دیگ آبجوش. اگر یک هفته بیشتر شود، پروانه می‌شوند، معمولاً هم سحرها از پیله بیرون می‌آیند و گاهی پس از نماز صبح، آسمان پر پروانه می‌شود».

• روز پیله‌چینی

به محض اینکه جعبه‌های تخم را از تربت حیدریه می‌آورند، تخم‌های ریز و سیاه را روی برگ توت‌ها می‌خوابانند تا برگ بخورند و تبدیل به کرم شوند. خانواده رزمگاه پارسال دو جعبه از اداره نوغان‌داری تربت حیدریه، تخم کرم ابریشم گرفتند اما امسال به خاطر سرمای گاه و بی‌گاهی که افتاد به جان درخت‌ها، آن قدری که باید برگ ندادند. معمولاً از یک جعبه تخم، ۷۰-۸۰ کیلو پیله بدست می‌آید اما همه ماجرا بستگی به مراقبت از تخم‌ها تا مرحله پیله شدن دارد. قیمت پیله‌تر و تازه‌ای که از تربت حیدریه به بسک می‌آورند کیلویی ۱۲۰ تا ۱۳۰ هزار تومان است، پیله‌های سفید و تمیزی که بهترین کیفیت نخ ابریشم را دارند. فاطمه خانم می‌گوید: وقتی کرم‌ها پیش از پیله شدن بمیرند یا در حین پیله شدن جان بدهند، پیکرشان روی کرم‌هایی که دارند پیله می‌چینند، می‌ماند و پیله‌ها را لکه‌دار می‌کنند. هر روز حین سرکشی باید کرم‌های مرده را جمع کنیم تا پیله‌های تمیز و سفید و یکدست به عمل بیایند.

زحمت نوغان‌داری به مراقبت از کرم‌ها و تأمین مرتب آذوقه آن‌هاست اما دستمزدش به زحمتش می‌ارزد. سال گذشته هر جعبه تخم برای خانواده رزمگاه، حدود ۵ میلیون تومان آورده داشت که به نسبت دستمزد اندک ابریشم‌کشی بهتر است.

مردمان بسک از بچگی، کرم گذاشتن تخم‌ها را در خانه پدری دیده‌اند. فاطمه خانم می‌گوید: اخلاقشان دستان آمده و زبانشان را می‌فهمیم، می‌دانیم کی گرسنه‌اند و کی خوابند. روزی که قرار است بروند به پیله، رنگشان زرد می‌شود، یک شبانه‌روز غذا نمی‌خورند و بعد دور خودشان تار می‌بافند.

فصل نوغان‌داری برای اهالی شهرستان تربت حیدریه اول بهار است؛ به وقت جوانه زدن نخستین برگ توت روی شاخه‌ها. کرم‌ها تا وقتی تخم سیاه و ریزی هستند، آذوقه دادنشان سخت است چون باید برگ‌ها تمیز و ریز ریز شوند اما همین که رشد می‌کنند، برگ توت‌ها را به همراه جُست‌هایشان روی سینی‌های پر از کرم می‌گذارند. زمانی هم که وقت پیله چیدنشان سر می‌رسد،